

HALDUN TANER'İN TİYATROLARINDA KULLANDIĞI

KALIPLAŞMIŞ SÖZLER-DEYİMLER

*Serdar YAVUZ**

Özet

Deyimler; en az iki kelimenin birleşmesinden oluşurlar. Söz diziminde deyimlerin yerleri değiştirilemez. Deyimler konuşma ve yazma esnasında kullanılmaya hazır dil unsurlarıdır. Birden fazla kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan deyimler toplumların öz'üdür Bunlardan hareketle; milletlerin uzun yıllara dayalı birikimleri olan deyimler metinlerde toplumların felsefi alt yapısını ortaya koymaktadır. Toplumlar ile ilgili kanaat sahibi olmak için öncelikle dil verisi olarak deyimlere bakmak araştırmacının işini kolaylaştıracak, bakış açısını şekillendirecektir. Zira dili üzerine çalışan bireyler toplumun ortak bakış açısına değinmek isterler ise art zamanlı bakış açısıyla deyimlere bakmaları, incelemeleri yeterli olacaktır. Son dönem Türk edebiyatında eleştirel bakış açısıyla toplumsal değerlendirmeler yapan ve bunu özellikle tiyatrolarında kullanan Haldun Taner'in deyimleri kullanmasından daha doğal bir şey olamaz. Bu çalışmada Haldun Taner'in 13 tiyatrosunda kullanmış olduğu ifadeye canlılık katan kalıplaşmış söz-deyim incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Haldun Taner, kalıplaşmış söz, deyim, tiyatro, eleştiri.*

CLICHED STATEMENTS AND IDIOMS USED BY

HALDUN TANER IN HIS THEATRE PLAYS

Abstract

Idioms are formed of joining of words. In syntax, the places of the idioms cant be changed. Idioms are language elements which are ready to be used during speech and writing.

For me by combining of more than one words, idioms are the core of society. From this point , of view, idioms that are accumulations of nations based on long years, expose the philosophical sub-structure of societies in the texts. To have knowledge about societies, firstly checking the idioms that are language input will simplify the researcher's work, develop his point of view. In as much as, if individuals studying on their languages want to deal with common point of view, studying the idioms with an diachronic point of view will be enough.

Making social evaluations with critical point of view in recent period Turkish literature and using this especially in his theatre plays, it is inevitably expected that Haldun Taner uses idioms. In this work, cliched statements-idioms, which are used in the 13 theatre plays of Haldun Taner and animate the expression, are examined.

Key Words: *Haldun Taner, cliched statement, idiom, theatre play, criticism.*

Dilin kelime hazinesi içinde sadece dilde kullanılan sözcükler değil; atasözleri, deyimler, kalıplaşmış sözler gibi farklı dil birlikleri de yer alır. Bunlar dil kullanıcılarının kültürlerinin, yaşama biçimlerinin somutlaşmış olan unsurlardır.

Kalıplaşmış sözler, atasözü-deyim, milletleri uzun tarihi sürece dayalı olarak ortaya koydukları dilin kavram alanı ile sınırlı olan veya olmayan ancak yargı bildiren dil birlikleridir. Atasözü ve deyimler toplumsal birikimin

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serdaryavuz23@hotmail.com

somutlaşmış, somut hale getirilmiş toplumu anlatan öz'üdür. Millet kendisini saf bir şekilde atasözü ve deyimlerde bulur, ifade eder. Nadir İlhan "Atasözü ve Deyimlerimizde Beden Kelimeleri ve Kavram Alanları" adlı makalesinde atasözü ve deyimler ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Millî duyuların, sosyal yaşayışların ve toplumsal değerlerin bir sonucu olarak ortaya çıkarılan atasözleri ve deyimler toplumun duyuş, yaşayış tarzlarına uygun olarak milletlere özgüdür, millîdir." (İlhan, 2007: s. 761) diyerek Türk milletini aramak ve bulmak istersek atasözü ve deyimlere bakmamızın yeterli olacağını ifade etmektedir.

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren varlığını sürdüren deyimler¹ günümüze kadar tarihi dönemlerin hepsinde varlığını oldukça güçlü bir şekilde sürdürülmüştür. Dillerin kalıplaşmış sözler sınıfında yer alan deyimler sadece Türkçeye ait bir zenginlik değil diğer dünya dilleri içerisinde de varlığını devam ettiren kelime hazinesi, söz varlığıdır. Dünya dillerindeki deyim karşılıkları ise şu şekildedir: "Batı dillerinden Fransızcada locution, İngilizcede locution, idiom, formula, expression, Almandada ausdruck, redensart, Rusçada frazeologizm, obraznoye, vırajeniye diye adlandırılan ve Osmanlıcada uzun süre darbimesel daha sonraki dönemlerde ise ta'bir ve ıstılah ile karşılanan deyimler(Sinan, 2007: s.5)" dilin canlı bir varlık özelliğini sürdürmesinin en güzel örneklerini oluşturur.

Deyim kavramı Türk dünyasında da farklı tanımlamalar ile karşımıza çıkmaktadır: "Azerbaycan Türkçesi'nde, deyimbilim karşılığı frazeologiya / sabit söz birleşmesi olarak geçmektedir. Diğer Türk Lehçelerinde; Gagauz Türkçesi, bölünmez laf birleşmesi/ frazeologizma; Başkurt Türkçesi, frazeologizm; Kazak Türkçesi, turaktı tirkes/ frazeologizm/ ayşıktı söz uramı/ beyneli söz tirkesi; Kırgız Türkçesi, turuktü söz aykaşı/ frazeologizm/ körköm süylöm; Özbek Türkçesi, ibara/ frazeologik birlik; Tatar Türkçesi, frazeologizm/ obrazlı tağbir; Türkmen Türkçesi, frazeologizm/ durnuklı söz düzümleri; Uygur Türkçesi, turaklık ibarä/ frazeologizm/ idiom" şeklindedir (Sinan, 2008: s. 92).

Ömer Asım Aksoy deyimlerle ilgili olarak yaptığı kapsamlı değerlendirmeden sonra; "Çekici bir anlatım özelliği taşıyan ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı olan kalıplaşmış sözcük grubu ya da tümce olarak tanımlanmaktadır" (Aksoy, 1989: 50). deyimlerin tanımını yapmaktadır. Türkçe Sözlükte ise deyim "gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış bir anlatım tabir" (Türkçe Sözlük, 1998: s. 576) terimi kullanılmaktadır.

Deyimler sadece standart dilin değil, ölçünlü dile kaynaklık eden Türkiye Türkçesi ağızlarının da² önemli söz varlıkları; toplumun zekâsını, espri yeteneğini, nüktedanlığını ve düşünce dünyasını da ortaya koyan dil zenginliğidir (Yalçın, 2008: s. 626).

Yazılı belgeler ile takip edilen ilk yüz yıllardan itibaren kullanılan ve yakın yüz yıllarda "ıstılah, tabir" ve en son olarak da "deyim" diye adlandırılan bu kelime grupları öz(et) (Özezen, 2001: s. 874) anlatım şekilleridir.

¹ Konu ile ilgili kapsamlı değerlendirme için bkz. Talat Tekin, Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine - II, Mayıs 1957, C: VI, S: 68, s. 423-426.

² Türkiye Türkçesi Ağızları ile deyim birlikteliği için bkz. YALÇIN Kaan Süleyman(2008), Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen Deyimler Üzerine, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turcic Volume 3/3 Spring, s. 625-656.

Toplumun felsefi alt yapısını ortaya koymak ve düşünce dünyasının sınırlarını çizmek için deyimlere bakmak toplum ile ilgili fikir vermeye ve sahibi olmaya yetecek söz varlıklarıdır. Doğan Aksan'a göre; "Deyimler –bir başka ulusla olan kültür ilişkileri sonucunda ondan çevrilme, alınma değilse- bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, çevre koşullarını, gelenek, görenek ve inançlarını, hem önem verdiği varlık ve kavramları, kısacası maddi ve manevi kültürünü yansıtan, o toplumun düşünme biçimini, hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan, dilbilim açısından olduğu kadar yazın ve halkbilim açısından da önemli olan sözcüklerdir. Ayrıca bu öğeler her dilin iç yapısını, anlam özelliklerini de yansıtır. Bu nitelikleriyle deyimler, her dilin kendine özgü, başkalarından ayrılan bir yönünü oluşturur; bir dilin gerçekleri dile getirmedeki anlayış ve anlatış biçimini gösterir. Dilci ve halkbilimciler, yalnızca deyimlerine dayanarak bir toplumun bütün kültürünü inceleyebilir, önemli sonuçlar çıkarabilirler" (Aksan, 1993: s. 83). Millet fikir sahibi olabilmek için yeterli kalıplaşmış dil birlikleridir. Milletlerin anlatım derinliğine inilmesi ihtiyaç olduğunda söze canlılık ve söyleyiş güzelliği katan deyimlere bakmak yeterli olacaktır.

Türkçenin deyim zenginliğinin diğer diller ile kıyaslandığı zaman ne durumda olduğunu bilmiyoruz. Türk dilinin yetkinliğini ortaya koyma açısından önemli ve araştırılması gereken karşılaştırmalı deyim incelemesi yapılması gereken dil araştırmalarından, başlıklardan biridir. Ancak dilin bütün kalıplaşmış söz varlığı açısından deyim sayısı 5000 (Çotuksöken, 1992: s. 67), ayrıca diğer derleme yöntemleriyle birlikte 25.000 deyim (Yurtbaşı, 1996: s. 29) bir araya getirenlerin varlığı Türkçedeki deyimlerini varlığını ortaya koyma açısından önemlidir.

Toplumun düşünce yapısını ortaya koyan ve mizahi alt yapısına kaynaklık eden deyimler Haldun Taner'in tiyatrolarında da ön plana çıkmaktadır. "Yaşam Sürecinde Var Olan Yozlaşma Teminin Haldun Taner'in Hikâyelerine Yansıması" adlı makalesinde Bayrak; Haldun Taner ile ilgili şu tespitlerde bulunmuştur: "Haldun Taner'in edebiyatımızda önemli bir yazar olarak kabul görmesinin sebebi geniş bir kültürel birikime sahip olması ve bu kültürel birikimi en iyi şekilde kullanmasıdır" (Bayrak, 2008:743). Çalışmamızda Haldun Taner'in on üç tiyatrosundaki deyimler aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir:

1. Köken Bakımından Deyimler

1.1. Türkçe Sözcüklerden Oluşanlar

ağzından kaçır- (HÇ s.11), alttan al- (D s. 144), dikiş tutturamazsın. (GA s. 21), göz yumuyordu. (AŞ s. 95), kulak tut- (EG s. 62), yol bul- (FE s.44), yüzüne bakmaz. (FE s.46), yerden yere çal-(KAD s. 43), üstüne titrerim. (ZZ s. 16), sık dişini biraz. (FE s.47), köşeyi dönmesi be (ZZ s. 10).

1.2. Türkçe ve Yabancı Sözcüklerden Oluşanlar

adam(Ar.) et- (ZZ s. 33), afyonumu(Ar.) patlat- (GKVY s. 40), ahrette(Ar.) iki elim yakanda ol-. (HÇ s.B3), aklımdan(Ar.) geçmezdi. (GKVY s. 80), allah(Ar.) için söyleyin. (AŞ s. 69), can(Far.) evimden vurul- (FE s. 102), dört başı mamur(Ar.) ol-. (SKK s. 82), hafifmeşrep oluyor. (SKKK s. 81), nalları dik- (FE s.75), tıraşı keselim. (EG s. 93).

1.3. Yabancı Sözcüklerden Oluşanlar

Sadece yabancı sözcüklerden oluşan deyimler taradığımız metinlerde tespit edilememiştir.

2. Söz Dizimi ve Şekil Bilgisi Bakımından Deyimler

2.1. Bir veya Birkaç İsimle Bir Fiilden Oluşan Deyimler

afyonumu patlat-(GKVY s. 40), ağzına düşürmesin (AŞ s. 50), ağzını yırt- (KAD s. 105), akıl danışayım dedim .(ZZ s. 67), ayağa düş- (EG s. 94), borca gir (FE s.48), kitaba uydurur- işte (VKŞ s. 51), ahrette iki elim yakanda ol- (HÇ s.33), astarı yüzünden pahalıya mal ol-(AŞ s. 46), kraldan çok kral taraftarı ol- (HÇ s. A3).

2.2. Bir veya Birkaç İsimle Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Deyimler

adam et- (ZZ s. 33), aforoz et- (VDD s. 58), akli başında ol- (FE s.31), alacağım ol- (FE s.41), alet ol- (VKŞ s. 53), dünya ahret kardeşim olsun. (AŞ s. 75), dört başı mamur ol-(SKK s. 82), iflah ol- (VKŞ s. 105), kolaçan edin durumu. (ZZ s. 47).

2.3. Fiil Grubu Biçiminde Oluşan Deyimler

2.3.1. İsim Fiil Grubu Biçiminde Kalıplaşan Deyimler

el uzatmamak (FE s. 21), gözdağı ver- . (HÇ s. B14), köşeyi dönmesi be (ZZ s. 10).

2.3.2. Sıfat Fiil Grubu Biçiminde Kalıplaşan Deyimler

dişinden tırnağından artırdığıylan ol- (GKVY s. 65), elimden geleni ardıma koyma- (ZZ s. 69), elinin hamuru ile karış- bilmediğin işlere. (ZZ s. 56), gözü açılmamış gençlere. (AŞ s. 65), iç açıcı olmayan (AŞ s. 68), iş olacağına var- (FE s.27), tükenmez bir maden ol- (VKŞ s. 90), zurnanın zırt dediği yeri. (GKVY s. 125).

2.3.3. Zarf Fiil Grubu Biçiminde Kalıplaşan Deyimler

donup kal- (VKŞ s. 65), dönüp dönüp aynı yere gel- (VDD s. 13), gözler sana değince (GKVY s. 55), şaka derken kaka ol- (HÇ s. B4), tur atıp asayiş berkemal mi (AŞ s. 73), kıvrana kıvrana kusa kusa geber-(HÇ s. B12).

2.4. İsim Tamlaması Biçiminde Kalıplaşan Deyimler

ağzının kaşığı değildir. (SKKK s. 78), ağzının kokusunu çek-(SKKK s.58), anasının dizinin dibinden ayrılma-(AŞ s. 78), boş gezenin boş kalfası. (LD s. 123), canımın içi. (VKŞ s. 50), dananın kuyruğu burada kopacak (EG s. 67), eline erkek eli değme- (AŞ s. 78), elinin hamuru ile karışma bilmediğin işlere. (ZZ s. 56), gözünün içine bak- (ZZ s. 9), hayatının baharında ol-(VDD s. 12), işin alayında ol- (ZZ s. 1), kulağına kar suyu kaçmış (KAD s. 107)

2.5. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kalıplaşanlar

şom ağızlı ol-(HÇ s. B1), yanlış kapı çal- (AŞ s. 61), kibar ağızları şimdi (KAD s. 105), kötü gözle görür ol- (AŞ s. 72).

2.6. Kısaltma Grubu Biçiminde Kalıplaşanlar

2.6.1. İsnat Grubu Biçiminde Kalıplaşanlar

akli başında ol-(FE s.31), gözü açılmamış gençler (AŞ s. 65), tuzu kuru yaşa- (AŞ s. 41).

2.6.2. Belirtme Grubu Biçiminde Kalıplaşanlar

avucunu yala- (KAD s. 98), bağrımızı delebil- (GKVY s. 59).

2.6.3. Yönelme Grubu Biçiminde Kalıplaşanlar

aklına şaş- (FE s.73), ayağa düş- (EG s. 94), bana sökmek (KAD s. 105), dağlara taşlara (HÇ s. B2), etime kemiğime işlemiş (VDD s. 27).

2.6.4. Ayrılma Grubu Biçiminde Kalıplaşanlar

baştan çıkar-. (SKKK s. 92), can evimden vurul- (FE s. 102), sözüm meclisten dışarı (VKŞ s. 84).

2.6.5. Her iki Kısaltma Grubunu Birden Kullanarak Kalıplaşanlar

aklını başına devşir- (ZZ s. 17), kalıptan kalıba deşir- (FE s. 37), yerden göğe kadar hakkı ol- (LD s.143), yerden yere çal-(KAD s. 43), yerden yere vur- (EG s. 84).

2.7. Bir Edat Grubu İle Kalıplaşarak Oluşanlar

aklınızla bin yaşayın. (HÇ s. B10), Allah için söyleyin (AŞ s. 69), arpacı kumrusu gibi düşün-(ZZ s. 67), bir taşla üç kuş vurmuş ol-. (VKŞ s. 40), çalış- canla başla. (GKVY s. 128), ekmeği ile oyna- (GKVY s. 41), kem gözle bak- (KAD s. 55).

2.8. Bağlama Grubuyla Kalıplaşarak Oluşanlar

ya herrü, ya merrü (GKVY s. 90).

2.9. İkileme Biçiminde Kalıplaşanlar

2.9.1. Aynı Kelimelerin Tekrarlanmasıyla Kurulanlar

dır dır tepemde ol-(ZZ s. 19), hey heyli ol- (VKŞ s. 42), marş marş (ZZ s. 39).

2.9.2. Eş veya Yakın Anımlı Kelimelerin Tekrarlanmasıyla Kurulanlar

eveleyip gevele- (GA s. 79), hay huy içinde yuvarlan- (FE s.38), iyi hoş da bir yerde (HÇ s. B9), kabınıza kacağınıza sığma- (SKKK s. 88).

2.9.3. Ses Benzerliğine Dayalı Sözcüklerin Tekrarlanmasıyla, Kurulanlar

bed bereket yok (FE s.40), kem küm etme- (SKKK s. 70), palas pandıras söz kes- (FE s.43), yengeç gibi yampiri yampiri git- (KAD s. 107)

2.9.4. Yansıma Sözcüklerin Tekrarlanmasıyla Kalıplaşanlar

pattadan bit- (AŞ s. 67).

2.10. Cümle Şeklinde Kalıplaşanlar

aklim ermez. (AŞ s. 59), aklımdan geçmezdi. (GKVY s. 80), Allah için söyleyin. (AŞ s. 69), Allah ne muradı varsa versin. (AŞ s. 75), arkamız sağlamdır. (ZZ s. 17), bed bereket yok. (FE s.40), hay ağzınızı seveyim. (VKŞ s. 40), sen sağ ben selamet. (D s. 158), yerden göğe kadar hakkı var. (LD s.143).

3. Anlam Bakımından Deyimler

3.1. Ad Aktarması

aynı kapiya çık- (AŞ s. 50), baş ağrı- (SKKK s. 89), beni arkadan vurmak. (FE s.68), diş geçir-(VKŞ s. 89), dokuz doğru- (HÇ s. 20), göz açtırmazsanız kaçırım. (GKVY s. 69), gözlerimiz yolda kal- (SKKK s. 113), kalpağıma anlat- (GKVY s. 41).

3.2 Deyim Aktarması

ağız çekmecesinden dışarı çıkar- (AŞ s. 39), gözdağı ver- (HÇ s. B14), kapağı at- Bursa'ya. (SKKK s. 36), nalları dikersem bir gün hiç şaşmayın. (FE s.75), sık dişini. (FE s.47).

3.3. Kinaye

afyonumu patlat- (GKVY s. 40), alev bacayı sar- (FE s.65), alttan al- (D s. 144), arkamız sağlamdır. (ZZ s. 17), avucunu yala-. (KAD s. 98), bağrımızı del-. (GKVY s. 59), beni arkadan vur- (FE s.68).

3.4. Benzetme

arpacı kumrusu gibi düşün-(ZZ s. 67), ayranın gabarmış desene. (KAD s. 69), cansiperane çalış- (GKVY s. 67), dolap beygiri gibi ortada dön- (ZZ s. 10), dört başı mamur ol- (SKK s. 82), eşekten düşmüş karpuzda dön- (KAD s. 73), gözleriniz kan çanağına dön- (GA s. 59), katı yürekli ol-(SKKK s. 71), kısıvrak yakala- (GA s. 71), yengeç gibi yampiri yampiri git-(KAD s. 107).

3.5. Abartma

boynumuz kıldan ince ol- (SKKK s. 66), gözleriniz kan çanağına dön- (GA s. 59), dokuz doğru- (HÇ s. 20).

3.6. Dua veya Beddua İçerikli Olanlar

kıvrana kıvrana kusa kusa geber-(HÇ s. B12), içi dışına çıksın. (HÇ s. B12).

3.7. Argo İçerikli Olanlar

iş tut- (ZZ s. 39), hacamat et- (KAD s. 37), nara yak- (GKVY s. 121), afyonumu patlat- (GKVY s. 40), kıtır at- (ZZ s. 8).

3.8. Ünlem İçerikli olup Söze Duygu Değeri Katanlar

hay ağzınızı seveyim. (VKŞ s. 40), hay aksi şeytan. (ZZ s. 41).

3.9. Soru Anlamı Taşıyıp Kalıplaşanlar

alemi var mı? (VDD s. 32)

SONUÇ

1. "Haldun Taner'in Tiyatrolarında Kullandığı Kalıplaşmış Sözlere-Deyimler" adlı makalede yazarın on üç tane tiyatro eseri taranmış ve bunlardan toplamda 304 madde başı deyim tespit edilmiştir.
2. Tiyatrolarda kullanılan deyimler köken itibariyle ağırlıklı olarak Türkçedir. Ancak Türkçe+Arapça ve Türkçe+Farsça kelimelerden oluşmuş deyimler de kullanılmıştır. Yabancı kelimelerden oluşmuş deyim grubunda özellikle Türkçe+Arapça birleşiminden oluşmuş deyim sayısı oldukça fazladır.
3. Haldun Taner'in tiyatrolarında isim+fiil kalıbıyla isim tamlaması şeklinde biçimlenmiş deyimler sayıca diğerlerine göre daha fazladır.

4. Anlam bakımından incelendiğinde ise “benzetme yoluyla kalıplaşmış” deyimler sayıca diğerlerinden daha fazladır.
5. Deyimler tiyatronun konusuna göre içerik olarak değişiklik arz etmektedir. Keşanlı Ali Destanında daha argo bir dil kullanılmıştır.
6. Yazar bazı deyimlerde sözcüğün bir kısmını veya tamamını değiştirmiştir. Aslında deyim oluşturmanın mantığına aykırı olan bir durum olmasına rağmen kelime grubu taşıdığı anlam itibariyle deyimliliğinden bir şey kaybetmemiştir. Bu da yazarın anlatım gücünü ortaya koymaktadır.
7. Deyimler en az iki kelimedenden oluşmalıdır. Söze canlılık, konuşmaya kıvraklık, topluma mizahî bir yön katması amacıyla deyimlerde kullanılan kelime sayıları bazen on-on ikiye(Özezen 2001 s. 879) kadar çıkabilmektedir. Ancak hem tiyatro dili olması hem de yazarın kısa öz(et) anlatımı seçmesi nedeniyle daha çok iki sözcükten ibaret deyimler kullanılmıştır.
8. Haldun Taner tiyatrolarında günlük konuşma dilini sık bir şekilde kullanmıştır. Ağız özellikleri metinde özellikle kalıplaşmış sözlerde yoğun olarak işlenmiştir.

SÖZLÜK

A

1. **açlıktan kursağımız kuru-** (SKKK s. 36) 1. Yokluk yoksulluk içinde olmak.
2. **adam et-** (ZZ s. 33)
3. **adam sende.** (FE s.27) 1. bir işin önemsenmediğini anlatmak için söylenen bir söz.
4. **aforoz et-**(VDD s. 58) 1. darılıp biriyle konuşmamak, ilgiyi kesip kendinden uzaklaştırmak, toplum dışılamak.
5. **afyonumu patlat-**(GKVY s. 40) 1. ayılmak, kendine gelmek.2. *argo* kendi keyfine dalmış olan birini öfkelenmek.
6. **ağız çekmeces:** ağız çekmecesinden dışarı çıkar. (AŞ s. 39)
7. **ağız kokusu:** ağız kokusunu dinlemeyeceğiz. (AŞ s. 60)1. bir kimsenin çekilmez davranışlarına katlanmak.2. birinin her türlü isteğine, karpisine boyun eğmek.
8. **ağızına düş-** (AŞ s. 50)1. dile düşmek.
9. **ağızından kaçır-** (HÇ s.11) 1. istemediği hâlde boş bulunup söyleyivermek.
10. **ağızından yel alsın.** (GKVY s. 119)1. Dilerim söylediğin kötü olasılık gerçekleşmez.
11. **ağzını ara-:** ağzını arayalım karının. (ZZ s. 29) 1. konuşarak düşüncesini öğrenmeye çalışmak.
12. **ağzını topla-** (KAD s. 51) 1. söylemekte olduğu kötü söz veya küfürleri kesme.
13. **ağzını yesinler.** ağzını yesinler senin. (KAD s. 128)
14. **ağzını yırtarım.** (KAD s. 105)
15. **ağız kokusu çek-:** ağzının kokusunu kim çeker be. (SKKK s. 58) 1. bir kimsenin çekilmez davranışlarına katlanmak.
16. **ağzınızdan yel al-** (SKKK s. 101) 1. Dilerim söylediğin kötü olasılık gerçekleşmez.

17. **ağzınızın kaşığı değildir.** (SKKK s. 78) 1. bir şey, bir kimsenin uğraşabileceği konulardan olmamak; 2) bir şey, bir kimsenin sözünü edemeyeceği kadar değerli olmak.
18. **ahrette iki elim yakanda ol-** (HÇ s.B3) 1. kıyamette ondan davacı olmak.
19. **akıl danış-** (ZZ s. 67) 1. bir konuda birinin görüşünü sormak.
20. **aklı başında ol-** (FE s.31) 1. iyi düşünebilir durumda olmak.
21. **aklı dur-** aklım duracak sandım. (HÇ s.8) 1. düşünemez bir duruma gelmek, şaşırarak.
22. **aklım erme-** (AŞ s. 59)1. bir işin niteliğini, gizli yönlerini anlayamamak.
23. **aklımdan geçme-** (GKVY s. 80)1. Kendisinin bile düşünemeyeceği bir durumda kalmak.
24. **aklına şaş-** (FE s.73)
25. **aklına başına devşir-** (ZZ s. 17) 1. akılsızca davranışlarda bulunmaktan kendini kurtarmak:
26. **aklınızla bin yaşa-** (HÇ s. B10) 1. herhangi bir sorun karşısında hemen çözüm üreten kişiye bu özelliğinin beğenildiğini belirtmek için kullanılan bir söz.
27. **alacağım olsun** (FE s.41).
28. **alemi var mı?** (VDD s. 32) 1. yakışık alır mı, uygun olur mu? anlamında kullanılan bir söz.
29. **alet olur.** (VKŞ s. 53) 1. bilerek veya bilmeyerek kötü bir işe aracılık etmek, vasita olmak.
30. **alev bacayı sardı,** (FE s.65) 1. bir olay, önüne geçilemez, tehlikeli bir durum almak.
31. **allah için söyleyin.** (AŞ s. 69)1. gerçekten, doğrusu.
32. **allah ne muradı varsa versin.** (AŞ s. 75)
33. **dünya ahret kardeşim olsun.** (AŞ s. 75) 1. bir kişiye kardeşlik duygusundan başka bir gözle bakılmadığını anlatan bir söz.
34. **alttan alacaktın.** (D s. 144) 1. sert konuşan bir kimseye yumuşak bir dil kullanmak, aşığıdan almak.
35. **anasının dizinin dibinden ayrılmıyor.** (AŞ s. 78)
36. **arkamız sağlamdır.** (ZZ s. 17)
37. **arpacı kumrusu gibi düşün-** (ZZ s. 67) 1. içinde bulunduğu sorunu nasıl çözeceğini uzun uzun düşünmek.
38. **astarı yüzünden pahalıya mal ol-**(AŞ s. 46)1. bir işin ayrıntılarına harcanılan para veya emek, elde edilen sonucun değerini aşmak.
39. **ateş almaya mı gel-** (HÇ s.23) 1. acele davranmak, acele etmek.
40. **avucunu yala-** (KAD s. 98) 1. *alay* umduğunu ele geçirememek:
41. **ayağa düş-** (EG s. 94) 1. ilgisiz ve yetkisiz kimseler karışmak; 2. artık her yerde bulunabilir olmak: *Bu ürünler ayağa düştü.*
42. **ayağına dolaştı işte.** (HÇ s. B14) 1. başkasına yapmayı tasarladığı kötülük kendi başına gelmek; 2) iş yapmakta olan birine engel olmak, yürümesine engel olmak.
43. **ayağını denk al-** (KAD s. 97) 1. başkalarının kendisine yapma ihtimali bulunan kötülüklerle karşı uyanık davranmak; 2. dikkat etmek.
44. **ayak uydur-** ayak uyduramayıp küçük düşüşü. (SKKK s. 75) 1. kendi gidiş ve davranışını başkasınıninkine benzetmek.

45. **aynı kapıya çık-** (AŞ s. 50) 1. sonuç bakımından fark etmemek, aynı sonuca varmak.
 46. **ayranı kabar-**: ayranın gabarmış desene. (KAD s. 69) 1. öfkelenmek, coşmak.

B

47. **bağrımızı del-** (GKVY s. 59) 1. çok dokunmak, içine işlemek.
 48. **banâ sökmez** böyle (KAD s. 105)
 49. **baş ağrıt-** (SKKK s. 89) 1. sorunu olmak, sıkıntı içinde bulunmak.
 50. **başımdaya taşı-** (HÇ s. 12) 1. çok saygı göstermek.
 51. **baştan çıkar-**: baştan çıkarmak için kurt masalı okorsunuz. (SKKK s. 92) 1. kötü yola sürüklemek, doğru yoldan saptırmak.
 52. **bed bereket yok.** (FE s.40) 1. Eski bolluk bulunmaz olmak.
 53. **beni arkadan vurmak.** (FE s.68) 1. bir kimse kendisine güvenen ve inanan birine gizlice kötülük etmek.
 54. **beyzadelik düşkünlüğü cıfcaflı** unvan tutkusu. (SKKK s. 74)
 55. **bir işte olsa yüreğim yanmaz.** (FE s.57)
 56. **bir taşla üç kuş vurmuş oluruz.** (VKŞ s. 40) 1. bir davranışla birden çok yararlı sonuca ulaşmak.
 57. **borca girdim.** (FE s.48)
 58. **boş bulup ele verdiği.** (AŞ s. 69)1. dikkatsiz ve dalgın bulunmak.
 59. **boş gezenin boş kalfası.** (LD s. 123) 1. işsiz güçsüz dolaşan (kimse).
 60. **boynumuz kıldan ince.** (SKKK s. 66) 1. haksız olduğu anlaşıldığında verilecek her türlü cezaya razı olmak.
 61. **bozdur bozdur kullan.** (VKŞ s. 90)
 62. **burnunu sokmıyacaksın** (HÇ s.18) 1. gerekmeden her işe karışmak.
 63. **burnunu sürt-** (ZZ s. 33) 1. sıkıntı çektikten sonra daha önce beğenmediği bir durumu kabul etmek, gururundan vazgeçmek.
 64. **burnunu uzat-** (KAD s. 117)

C

65. **caka sat-** (KAD s. 70) 1. gösteriş yapmak, çalım satmak.
 66. **can besle-** (AŞ s. 38)1. kaygısızca yiyip içip rahatına bakmak; 2) başkasının yiyeceğini, içeceğini sağlamak.
 67. **can düşmanı ol-**(GKVY s.29): Olanak bulsa öldürmeyi bile düşünecek denli düşman.
 68. **can evimden vurul-** (FE s. 102) 1. En duyarlı yönünden saldırmak.
 69. **canımın içi benim.** (VKŞ s. 50) 1. çok sevilen bir kimse için kullanılan bir söz.
 70. **canın isterse** (GKVY s. 47)1. Kabul etmezsen etme, kendin bilirsin.
 71. **canına mal ol-**(AŞ s. 89) 1. bir iş, bir davranış sonucu zarara uğramak.
 72. **canına tak et-** (KAD s. 44) 1. dayanamaz duruma gelmek, sabrı kalmamak.

73. **cansiperane çalış-** (GKVY s. 67)

Ç

74. **çaktırmadan bak-** (GKVY s. 120)1. Belli etmeden incelemek.

75. **çalış- canla başla.** (GKVY s. 128) 1. İsteyerek çok çalışmak.

76. **çiğ bul-** (VDD s. 18).

D

77. **dağlara taşlara:** dağlara taşlara başında bir şaamet dolaşiyor (HÇ s. B2) 1. Bu kötülük hepimizden uzak olsun.

78. **dananın kuyruğu burada kop-** dananın kuyruğu burada kopacak bugün. (EG s. 67) 1. beklenen veya korkulan sonuç gerçekleşmek.

79. **darısı başına ol-** (GKVY s. 125)1. bir başarı, bir mutluluk başkası için istendiğinde söylenen bir söz

80. **dır dır tepemde** (ZZ s. 19).

81. **dikiş tutturama-** (GA s. 21) 1. bir işte veya bir yerde herhangi bir sebeple uzun süre kalmamak.

82. **dili sürç-** (GKVY s. 41) 1.konuşma sırasında kelimeleri yanlış söylemek.

83. **dili tutul-** (VDD s. 56) 1. sevinç, korku, şaşkınlık vb. sebeplerle birdenbire söz söyleyemez olmak.

84. **dilimizi yut-** (GKVY s. 37) 1. sevinç, korku, heyecan vb. sebeplerle konuşamaz olmak.

85. **dirsek çürüt-** (KAD s. 54) 1) okumak için yıllarca çalışmak: 2) öğrenimde veya meslekte uzun yıllar geçirmek.

86. **diş geçir-** (VKŞ s. 89) 1. zorla veya inatla istediğini yaptırmak.

87. **dişinden tırnağından artırdığıylan ol-** (GKVY s. 65) 1. yiyecek giderlerini kısarak para biriktirmek.

88. **dize getir-** (ZZ s. 29) 1. kendisine karşı geleni yenerek buyruğuna uyacak duruma getirmek.

89. **dizleri titre-** (EG s. 67).

90. **dokuz doğur-** (HÇ s. 20) 1. merakla, heyecanla, sabırsızlıkla beklemek.

91. **dolap beygiri gibi ortada dön-** (ZZ s. 10) 1. dar bir çevrede hep aynı işi yapmak.

92. **donup kal-** (VKŞ s. 65) 1. donakalmak.

93. **dök içini.** (HÇ s. 4) 1. derdini anlatmak, iç dünyasındaki duygu ve düşüncelerini bir bir anlatmak

94. **dönüp dönüp aynı yere gel-** (VDD s. 13)

95. **dört başı mamur ol-** (SKK s. 82) 1. İstenildiği gibi eksiksiz olmak.

96. **duymamış ol-** (AŞ s. 91)

E

97. **ecel gel**-(GKVY S.29) 1.Yaşamı doğal olarak sona ermek.
98. **ekmeği ile oyna**- (GKVY s. 41)1. geçim kaynağını tehlikeye düşürmek.
99. **el uzat-: El uzatmamak** ayıp olur. (ZZ s. 65) 1. yardım etmek.
- 100.**elbirliğiyle** (FE s. 21) 1. birlikte davranmak, dayanışmak.
- 101.**eli kalem tut-:** eli kalem de tutar değme (VKŞ s. 84) 1. yazı yazmayı bilmek; 2 düşündüğünü güzel bir anlatımla yazmak.
- 102.**elimden geleni ardına koy-** (ZZ s. 69) 1. yapabileceği bütün kötülükleri veya iyilikleri yapmak.
- 103.**elimiz armut devşirmiyor ya.** (FE s.30) 1. birisini bir iş yaparken öbürü boş durmak
- 104.**eline erkek eli değme-** (AŞ s. 78) 1 . kız, namuslu olmak.
- 105.**elinin hamuru ile karışma bilmediğin işlere.** (ZZ s. 56) 1. kadınlar, beceremeyeceği işleri yapmaya kalkışmak.
- 106.**ellerin dert görme-** (FE s.25) 1. ellerine sağlık anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü.
- 107.**eşekten düşmüş karpuz dön-** (KAD s. 73) *argo* 1) çok şaşırarak, donup kalmak; 2) kötü bir duruma düşmek.
- 108.**etime kemiğime işle-** (VDD s. 27).
- 109.**eveleyip gevele-** (GA s. 79).

F

- 110.**falso yapma-** (VKŞ s. 21).
- 111.**feraha çık-** (FE s.47).
- 112.**fink at-** (KAD s. 37).
- 113.**fire ver-** (HÇ s. B9) 1. eksilmek, azalmak.

G

- 114.**gazel at-** (ZZ s. 21) 1. bir konuyu iyice bilmeden üzerinde görüş ve düşünce ileri sürmek; 2. bir konuşmaya yersiz ve zamansız katılmak.
115. **geçti borun pazarı.** (ZZ s. 1) 1. Artık iş işten geçti, anlamında bir söz.
- 116.**gıpta et-** (AŞ s. 34).
- 117.**gizlisi saklısı olma-: gizlin saklın yok niye sindiniz** alemin bahçesine? (AŞ s. 62)
1. Saklayacak bir şeyin olmaması.
- 118.**göster marifetini.** (ZZ s. 40) 1. birinden bir şey isteneceği zaman kullanılan söz.
- 119.**göz açtırma-:** göz açtırmazsanız kaçırım. (GKVY s. 69)1. başka bir iş yapmasına vakit veya imkân vermemek.
- 120.**göz at-:** göz attıktan sonra onu da bırakır. (HÇ s. 1) 1. kısa bir süre, fazla dikkat etmeden bakıvermek.

121. **göz göre göre:** göz göre göre o fahişe ile piçine mi kaptıracağız şimdi. (ZZ s. 25) 1. belli ve apaçık olarak, herkesin gözü önünde; 2. olacağı bilindiği hâlde önlem alınmadan.
122. **göz hapsinde tut-** (ZZ s. 47) 1. bakışlarını üzerinden ayırmamak, gözetlemek, hiçbir davranışını gözden kaçırmamak.
123. **göz kulak ol-** (EG s. 19) 1. görme, işitme yoluyla bilgi edinmeye çalışmak; 2) *mec.* gözetmek, korumak, bakmak.
124. **göz yum-** (AŞ s. 95) 1. görmezlikten gelmek.
125. **gözdağı ver-:** gözdağı vermek için. (HÇ s. B14) 1. Sonradan verilecek bir ceza ile korkutmak, yıldırım, tehdit etmek, caydırmaya çalışmak.
126. **göze al-** (VDD s. 104) 1. gelebilecek her türlü zararı ve tehlikeyi önceden kabul etmek.
127. **göze gel-** (AŞ s. 82) 1. birisine nazar değmiş olmak.
128. **göz değ-: gözler sana değince.** (GKVY s. 55) 1. uğursuzluk, kötülük getirdiğine inanılan kıskanç veya hayran bakışlar dolayısıyla kötü bir duruma düşürmek.
129. **gözlerime inanama-** (ZZ s. 66) 1. hiç umulmayan, hiç beklenmeyen bir şeyin görülmesi karşısında şaşırarak.
130. **göz kamaştır-:** gözlerimi kamaştırıyor da ondan hocam. (GKVY s. 56) 1. bir niteliğiyle hayran bırakmak.
131. **gözlerimiz yolda kal-**(SKKK s. 113) 1. birinin gelmesini merak, istek veya özlemle beklemek.
132. **gözlerine dizlerine dur-** (VKŞ s. 61) 1. nankörlük eden birine Allah nankörlüğünün cezasını seni kör ve kötürüm ederek versin anlamında söylenen bir ilenme sözü
133. **gözleriniz kan çanağına dön-** (GA s. 59) 1. uykusuzluk, yorgunluk, ağlama vb. sebeplerle gözleri çok kızarmak; 2. sinirden, öfkeden, hiddetten gözleri irileşmek ve kızarmak.
134. **gözü açılmamış gençlere.** (AŞ s. 65) 1. İyiyi kötüyü işine gelenle gelmeyi ayırt eder duruma gelmemek.
135. **gözümde tüt-**(SKKK s. 62) 1. çok özlemek.
136. **gözüme uyku girme-** (HÇ s. B10) 1. uyuyamamak, uykusuz kalmak.
137. **gözümü dört aç-** (SKKK s. 70) 1. aldanmamak için çok uyanık bulunmak.
138. **gözümü tıka-** (SKKK s. 107).
139. **gözümüzü yum-** (GKVY s. 37) 1. görmezlikten gelmek.
140. **gözünü seveyim.** (VKŞ s. 21) 1. birinden bir şey isteneceği zaman kullanılan söz.
141. **gözünün içine bak-** (ZZ s. 9) 1. bir kimsenin üstüne titremek; 2. buyruğunu yerine getirmeye hazır bulunmak; 3. bir arzunun gerçekleşmesi için gözleriyle birine yalvarmak.
142. **gül üstüne gül kola-:** gülümün üstüne gül koklar mıyım? (VDD s. 44) 1. sevdiği birinden başkasını sevmemek.
143. **günahı boynuna ol-** (KAD s. 44) 1. ben karışmam, sorumluluk sana veya ona düşer.

H

144. **hacamat et-**(KAD s. 37) 1. *argo* hafifçe yaralamak.
145. **haddimi bil-** (GKVY s. 110) 1. kendi değer ve yeteneğini olduğundan üstün görmemek.
146. **hafifmeşrep ol-**(SKKK s. 81) 1. Davranışları, içinde bulunduğu toplumun ahlak anlayışına uymayan (kadın), hafif yollu.
147. **hak ver-** (AŞ s. 37)1. birinin düşüncesini, davasını, iddiasını doğru bulmak.
148. **hakaret et-** (ZZ s. 38)
149. **hali duman ol-**: haliniz duman işiniz yaman. (SKKK s. 48) 1. kötü duruma düşmek.
150. **hasır altı et-**(GKVY s. 88)1. İşleme konması gereken bir belgeyi bilinçli olarak işleme koymayıp bir kenara atmak. 2. Göz önünde bulunmasını engelleyerek örtbas ederek unutturmaya çalışmak.
151. **hava al-** (GKVY s. 41)1. ferahlamak, açılmak, hoş vakit geçirmek.
152. **havadan sudan konuş-** (HÇ s. A13) 1. Rastgele şeylerden konuşmak.
153. **havalı ol-** : çirak havalı, uzun boylu bırakmaya gelmiyor dükkkanı. (FE s.571) 1. Uzun süreli
154. **hay ağzınızı seveyim.** (VKŞ s. 40) 1. Söylediklerinin çok sevindirmesi.
155. **hay aksi şeytan.** (ZZ s. 41) 1. işler yolunda gitmediği zaman ne kadar ilgisiz, münasebetsiz anlamında kullanılan bir söz.
156. **hay huy içinde yuvarlan-** (FE s.38) 1. Boş işlerle uğraşmak.
157. **hayal peşinde ol-** (FE s.65).
158. **hayat koy-** (VKŞ s. 57) 1. Bir iş uğruna ölümü göze almak.
159. **hayatının baharında ol-** (VDD s. 12).
160. **her nabza ayrı şerbet ver-** (FE s. 23).
161. **herkes kendi derdinde.** (VDD s. 15)
162. **kara sür-: herkese kara sürmenin** encamını gösteririm ben size. (GA s. 73) 1. bir kimsenin haksız yere kötü tanınmasına yol açmak.
163. **heveslerini kursaklarında bırakmamak** gerek. (LD s. 121)
164. **hey heyli ol-** (VKŞ s. 42) 1. Aşırı derecede sinirlenmek.

i

165. **iç açıcı ol-**: iç açıcı olmayan bir oyun çıkardınız. (AŞ s. 68)1. Ferahlık ver(mey)en.
166. **içi dışına çıksın.** (HÇ s. B12)
167. **içim döndü.** (VKŞ s. 57) 1. Kötü hal olmak.
168. **içimi boşalt-** (ZZ s. 67) 1. sıkıntı ve derdini söylemek
169. **içi cız et-**: için cız etmeden bana verebilir misin? (GKVY s. 46) 1. çok acımak, içi sızlamak.
170. **içinden çıkama-** (HÇ s. A1) 1. başaramamak, sorunu çözümleyememek.
171. **iflah olma-** (VKŞ s. 105) 1. onmamak, düzelmek.

172. **çığ gibi büyü-**: iş çığ gibi büyüyecek. (EG s. 69) 1. bir olay birdenbire ve etkileyici bir biçimde büyümek.
173. **iş olacağına varır.** (FE s.27)
174. **iş tut-**: iş tutacaksın tut yoksa. (ZZ s. 39) 1. iş yapmak, çalışmak: 2. kaba cinsel ilişkide bulunmak.
175. **işi burada kes-** (GKVY s. 97) 1. yapılması istenmeyen bir işi engellemek.
176. **işi çığırından çıkar-**: işi çığırından çıkaran da onlar oldu ya. (GA s. 25) 1. amacından saparak düzeltilmesi güç bir durum almak.
177. **İşin alayında ol-**:işin alayındasınız hepiniz. (ZZ s. 1) 1. bir işe gereken önemi vermemek, dalga geçmek.
178. **işkembeden atmış ol-** (LD s. 186) 1. uydurarak söylemek.

K

179. **kabınıza kacağınıza sığma-** (SKKK s. 88) 1. duygularına engel olamayıp taşkın davranışlarda bulunmak.
180. **kafamı karıştır-** (ZZ s. 19) 1. önceki bilgi ve düşünceleri altüst olmak.
181. **kafamı topla-** (VDD s.43) 1. sağlıklı düşünebilir olmak.
182. **kafası at-**(SKKK s. 36) 1. Birdenbire çok öfkelenmek.
183. **kalbim sizlerle çarpıyor.** (GKVY s. 58)1. çok heyecanlanmak.
184. **kalbimi kazan-** (HÇ s. 10) 1. ince bir davranış veya güzel bir sözle birinin sevgisini kazanmak, ilgisini çekmek.
185. **kalem sürç-**: **kalem sürçmelerinin** bilinçaltını ele verdiğini kaydeder. (AŞ s. 69)
186. **kaleyi içinden al-** (FE s.68)
187. **kalıbımı bas-** (AŞ s. 44)1. bir şeyi güvenle doğrulamak.
188. **kalıptan kalıba değişiyor işte.** (FE s. 37)
189. **kalpağıma anlat.** (GKVY s. 41) 1. söylediklerine inanamıyorum, beni kandıramazsın anlamında kullanılan bir söz.
190. **kan kus-**(FE s. 22) 1. Çok eziyet çekmek.
191. **kanın kaynar.** (FE s.58) 1. çabucak sevgi duymak.
192. **kapağı attık** Bursa'ya. (SKKK s. 36) 1. sıkıntısız, rahat bir yere sığınmak, kaçıp kurtulmak
193. **kapı dışarı kov-**: kapı dışarı kovarım, ettiğiniz yanınıza kalır. (SKKK s. 92) 1. kovmak, dışarı atmak.
194. **kapıya dayan-**(KAD s. 85) 1. gelip çatmak.
195. **kara gününde ol-** (ZZ s. 65).
196. **katı yürekli ol-**(SKKK s. 71) 1. Acımasız olmak.
197. **kazan kaldır-** (VKŞ s. 56) 1. yöneticinin bir tutumuna karşı hep birden ayaklanmak, isyan etmek.
198. **keçileri kaçır-** (VDD s. 56) 1. delirmek veya bunalım içinde bulunmak.

199. **kederden kaskatı kesilorum.** (SKKK s. 60) 1. aşırı coşku, soğuk, korku, üzüntü vb. etkisiyle hareket edemeyecek, bir şey söylemeyecek duruma gelmek, donup kalmak.
200. **kem gözle bak-** (KAD s. 55) 1. kötü niyetle bakmak; 2. nazar değdiren bir bakışla bakmak.
201. **kem küm etme-** (SKKK s. 70) 1. verecek cevap bulamayıp açık bir anlamı olmayan sözler söylemek.
202. **kendimi kaybet-** (HÇ s.8) 1. aşırı duygulanma dolayısıyla çevrede olup bitenin farkına varamamak.
203. **kendini bana teslim et** gerisine karışma (SKKK s. 87).
204. **kes sesini** yerine otur. (GKVY s.33)1. Susmak, 2. Birini susturmak, artık konuşturmamak.
205. **kesemiz dolar.** (EG s. 81) 1. fırsatlardan yararlanarak para kazanıp zengin olmak.
206. **kılıma dokunsunlar** bakalım.(KAD s. 78) 1. bir kimseye dokunacak, zarar verecek en ufak bir davranışta bile bulunmamak.
207. **kıskıvrak yakala-** (GA s. 71) 1. kurtulamayacak veya çözülemeyecek biçimde tutmak, sınıksız tutmak; 2. *mec.* tamamen etkisi altında kalmak, bir şeyle sürekli meşgul olmak.
208. **kıtır at-** (ZZ s. 8) 1. *argo* yalan söylemek.
209. **kıvrana kıvrana kusa kusa gebersin.** (HÇ s. B12) 1. kusmak; 2. kusacak duruma gelmek.
210. **kibar ağızlı ol-** (KAD s. 105).
211. **kitaba uydurur** işte. (VKŞ s. 51) 1. yasal olmayan bir işi hile, düzen vb. ile kanuna uygun gibi göstermek.
212. **kokusu çık-** (GA s. 44) 1. gizli tutulan bir iş anlaşılacak.
213. **kolaçan et-**: kolaçan edin durumu. (ZZ s. 47) 1. 1) çevrede olup biteni anlamak amacıyla dolaşmak 2) bir şeye öğrenmek amacıyla kısaca bakmak, göz atmak.
214. **köşeyi dön-** (ZZ s. 10).
215. **kötü gözle** görür ol- (AŞ s. 72) 1. bir kimse için iyi olmayan düşünceler beslemek, bunu belli edercesine bakmak.
216. **kraldan çok kral taraftarı ol-** (HÇ s. A3) 1. birinin davasını ondan çok savunur olmak.
217. **kulağına kar suyu kaçmış.** (KAD s. 107) 1. dolaylı olarak duyurmak.
218. **kulağınızı çınlat-** (HÇ s.22) 1. birini anmak.
219. **kulak misafiri ol-** (FE s.58) 1. yanında konuşulanları konuşmaya katılmadan dinlemek.
220. **kulak tut-** (EG s. 62) 1. dinlemek, işitmek istemek.
221. **kumpas hazırla-: kumpas hazırlıyorlarmış** demedim mi?(FE s.64) 1. gizli bir iş, hile, düzen hazırlamak.
222. **kuruntu yap-** (AŞ s. 67)1. boş yere tasalanmak.
223. **kuyruk sallor.** (SKKK s. 80) 1. yaltaklanmak.
224. **kül yutar mı?** (AŞ s. 43)1. *argo* kurnazca yapılan bir oyuna düşmemek, aldatılmamak.
225. **küçük düş-** (SKKK s. 75).

L

226. **laf ebeliği yok** (GKVY s. 65)1. Kimsenin bilmediği sözler söyleme, herkese söz yetiştirme becerisi.
227. **laf kıtlığında** asmalar budayayım kabilinden ...(AŞ s. 41)
228. **laf olsun** diye söylemişti. (AŞ s. 95) 1. konuşacak herhangi bir konu bulunmayıp rastgele söz sarf edildiğinde söylenen bir söz.
229. **lafa tut-** (ZZ s. 5) 1. yersiz, zamansız ve sürekli konuşarak meşgul etmek, oyalamak.
230. **leb demeden leblebiyi anla-**: leb demeden leblebiyi anlayan intikali çabuk bir insandır. (AŞ s. 82) 1. daha söze başlanırken ne demek istenildiğini çabucak anlamak.

M

231. **mahalleye çıkamaz ol-**: mahalleye çıkamaz oldum senin yüzünden. (VKŞ s. 76)
232. **makas al-**: makas alıyor yanağından. (KAD s. 45) 1. *argo* yanağı orta parmak ile işaret parmağı arasına alıp sıkıştırmak, makaslamak.
233. **marş marş** (ZZ s. 39)
234. **matrak geç-**: matrak mı geçiyorsun arkadaş? (AŞ s. 67)1. *argo* alay etmek, eğlenmek

N

235. **nalları dik-**: nalları dikersem bir gün hiç şaşmayın. (FE s.75) 1. hayvan veya hayvana benzetilen kişi, ölmek.
236. **nara yakmak istemem.** (GKVY s. 121)1. birini ağır bir zarara uğratmak.
237. **nazar değ-** (FE s. 19) 1. göz değmek.
238. **ne malın gözsün sen.** (VKŞ s. 51)
239. **sulu ol-**: ne sulu şey bu be. Git diyorum asılıyor. Sinekten beter. (FE s.39)
240. **neme lazım** çok dürüst efendi namuslu kız. (Aş s. 78) 1. Doğruyu söylemek gerekirse, 2. Beni ilgilendirmez ben karışmam.
241. **nutkum tutul-**: nutkum büsbütün tutuluyor. (KAD s. 67) 1. korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz olmak.

Ö

242. **öç al-**: öcünüzü alırım. (SKKK s. 50) 1. yapılan bir kötülüğün acısını kötülük yaparak çıkarmak, intikam
243. **ödü kop-**: ödüm kopmuştu kardeş rüyama (ZZ s. 20)
244. **öf demeni yesinler** senin. (HÇ s. 2).

P

245. **palas pandıras söz kesmişler.** (FE s.43) 1. genellikle evlenmek için anlaşılıp kesin karar vermek.
246. **para dök-**: para döktüm laboratuvar yaptım. (FE s.48) 1. çok para harcamak.
247. **para sızdırmaya çalış-** (ZZ s. 36) 1. zorlayarak veya kandırarak birinden para almak.
248. **pattadan bit-** (AŞ s. 67)1. Hiç beklenmedik bir anda ansızın.
249. **put kesilmiş** hüngür hüngür ağlardı. (AŞ s. 69) 1. sessiz ve hareketsiz bir durum almak.
250. **pürtelaş** içinde görorum. (SKKK s. 45)

S

251. **sadede gel-** (ZZ s. 24) 1. konuyla ilgisiz sözleri bırakarak asıl konuya dönmek
252. **safram kabarmıştı.** (ZZ s. 33) 1. açlıktan midesi bulanmak.
253. **sen sağ ben selamet.** (D s. 158) 1. iyi veya kötü bir sonuçla biten bir iş karşısında artık yapacak bir şey kalmadığını anlatan bir söz.
254. **sağ ol var ol.** (FE s.25)
255. **sağ olsun** hemen götür. (HÇ s.22) 1. hoş giden bir davranış için.
256. **sağır ol-** (GKVY s. 37) 1. Duyup da duymamazlıktan gelmek.
257. **sakalı titre-** (ZZ s. 38)
258. **dişini sık-**: sık dişini biraz. (FE s.47) 1. darlığa, sıkıntıya dayanmak, katlanmak.
259. **sinек kondurma-** (KAD s. 47) 1. kollamak, gözetlemek; 2. namusuna, onuruna laf söylettirmemek.
260. **sinirime dokun-**: sinirime dokunuyor ama neylersin, atılmaz, satılmaz. (HÇ s. 4) 1. hoşuna gitmemek, sinirlendirmek.
261. **son tura kal-** (FE s.57)
262. **söz ver-** (GKVY s. 92)1. bir işi yapacağını kesinlikle bildirmek:
263. **sözüm meclisten dışarı** iktidarsızdır arkadaş. (VKŞ s. 84)
264. **su içinde** otuz bin eder. (AŞ s. 77) 1. en kötü şartlarda bile anlamında bir söz.

Ş

265. **şaka derken kaka oldu.** (HÇ s. B4) 1. el ve dil ile yapılan şakadan, hoş olmayan bir sonuç veya kavga çıkmak.
266. **şaşırtma ver-** (GKVY s. 41).
267. **şom ağızlı ol-**(HÇ s. B1) 1. Her olayı kötüye yoran, sürekli kötü şeylerden bahseden sözlerinin uğursuzluk getireceğine inanılan kimse.

T

268. **tasa et-** (SKKK s. 93).
269. **taş ol-** (GKVY s.33) 1. Sesini çıkaramamak. 2. Şaşkınlık ya da korkudan ne yapacağını ne söyleyeceğini bilememek
270. **tepe tepe kullan-** (KAD s. 81) 1. sağlamlığına güvenilen şeyleri yıpranacağını düşünmeden, esirgemedi, sakınmadan hoyratça kullanmak.
271. **tıknefes ol-** (SKKK s. 101).
272. **tıraşı kes-** (EG s. 93).
273. **tongaya basma-** (GKVY s. 44) 1. kendisini kötü bir duruma düşürmek için hazırlanan bir düzene uğramak, tuzağa düşmek.
274. **top at-** (ZZ s. 24) 1. batkılığa uğramak, iflas etmek; 2 sınıfta kalmak.
275. **toz et-** (FE s.55) 1. ezip harap etmek, ortadan kaldırmak.
276. tur at-: **tur atıp asayiş berkemal** mi bakayım. (AŞ s. 73) 1. dolaşmak, dolaşıp gelmek, dönmek
277. **turşusunu kur-** (ZZ s. 16).
278. **tuzu kuru yaşa-** (AŞ s. 41) 1. İşi kazancı yolunda kimse.
279. **tuzumuz bulunsun** dedik. (VKŞ s. 82) 1. katkısı olmak.
280. **tükenmez bir maden ol-** (VKŞ s. 90) 1. alay çok az olan şeyler için kullanılan bir söz.

U

281. **uzun etme-** (FE s.41) 1. tartışmayı sürdürmemek.

Ü

282. **üstüne düş-:** üstüne düşme bırak biraz bakalım. (HÇ s. 5) 1. bir kimseyle veya bir şeyle çok ilgilenmemek.
283. **üstüne titre-** (ZZ s. 16) 1. bir şeye veya kimseye sevgi, özen göstermek.

V

284. **verem et-** (GKVY s. 46) 1. Üzmek, hasta etmek.
285. **vur patlasın çal oynasın: vur patlasın çal oynasın** hayat böyle geçer. (AŞ s. 84) 1. aşırı zevk ve eğlenceyi anlatan bir söz.

Y

286. **ya herrü, ya merrü.** (GKVY s. 90) 1. zor, tehlikeli bir durum karşısında ne olursa olsun gibi kötü ihtimalin de göze alındığını anlatan bir söz.
287. **yakanı kurtar-:** yakanı kurtarırsan ahlak polisine başvuracağım. (FE s.99) 1. bir işten kurtulmak.

288. **yalan ol-** (FE s.24)1. Artık hükmünü yitirmek.
289. **yanına korsam.** (ZZ s. 37) 1. cezasız bırakmamak, öç almak.
290. **yanlış kapı çal-** (AŞ s. 61)1. isteğinin yapılmayacağı, yersiz sayılacağı bir yere başvurmak.
291. **yarı yolda bırak-** (VDD s. 91) 1. yapılan yardımı sonuna kadar sürdürmemek.
292. **yengeç gibi yampiri yampiri gidiyor.** (KAD s. 107)
293. **yerden göğe kadar hakkı var** adanın. (LD s.143)
294. **yerden yere çalarım. (KAD s. 43) 1. çok hırpalamak:**
295. **yerden yere vuracağımızı** bilsin. (EG s. 84) 1. birine türlü yönlerden saldırarak onu çok aşağılayıcı bir duruma düşürmek.
296. **yok öyle yağma. (ZZ s. 1)**
297. **yol bulama-** (FE s.44) 1. çare bulmamak.
298. **yük olmak** başkalarına. (FE s.27) 1. bir kimse, sıkıntılı bir işini başkasına yaptırmak. 2. kendisi için başkasına para harcatmak, masraf yaptırmak.
299. **yüz çevir-** (LD s. 142) 1. gösterdiği ilgiyi kesmek.
300. **yüz verme-** (AŞ s. 37) 1. ilgi, yakınlık göstermemek, 2. önemsememek.
301. **yüzüne bakma-** (FE s.46) 1. önem vermemek, ilgilenmemek; 2. darılmak, gücenmek.

Z

302. **zırnık bile verme-** (EG s. 28) 1. en ufak bir şey vermemek.
303. **zıvanadan çık-** (HÇ s. B6) 1. çok sinirlenmek, öfkelenmek.
304. **zurnanın zırt dediği** yeri bulurum. (GKVY s. 125)1. sürdürülmekte olan bir işin en can alıcı noktası.

TARANAN ESER KISALTMALARI

- Huzur Çıkmazı: HÇ
- Ayıışığında Şamata: AŞ
- ...Ve Değirmen Dönerdi: DD
- Lütfen Dokunmayın: LD
- Fazilet Eczanesi: FE
- Günün Adamı: GA
- Dışarıdakiler: D
- Sersem Kocanın Kurnaz Karısı: SKKK
- Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım: GKVY
- Vatan Kurtaran Şaban: VKŞ
- Zilli Zarife: ZZ
- Keşanlı Ali Destanı: KİD
- Eşeğin Gölgesi

Kaynaklar

- Aksan Doğan(1993), **Türkçenin Gücü**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aksan Doğan (1998). **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK Yay., Ankara.
- Aksoy Ö. Asım (1988). "Atasözleri ve Deyimler", TDAY Belleten-1962,TTK Bas., s. 131-166, Ankara.
- Aksoy Ö. Asım (1989), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, 2 Cilt, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Bayrak Özcan (2008), "Yaşam Sürecinde Var Olan Yozlaşma Teminin Haldun Taner'in Hikâyelerine Yansımaları", e- Journal of New World Sciences Academy, Volume:3 Number:4, s. 742-752. Elazığ.
- Çotuksöken Yusuf(1992), **Deyimlerimiz**, Özgül Yayınları Eğitim ve Öğretimde Kaynak Kitaplar Dizisi, 2. Baskı, İstanbul 1992.
- İlhan Nadir(2007), "Atasözü ve Deyimlerimizde Beden Kelimeleri ve Kavram Alanları", Türk Dili, Kasım 2007, C. XCIV, S. 671, s. 761-769, Ankara.
- Sakaoğlu Saim (1975). "Atasözlerimizin Yapısı", **TDAY Belleten 1974**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 133-143.
- Türkçe Sözlük I-II, Ankara 1998.
- Sinan Ahmet Turan(2001), **Türkçenin Deyim Varlığı**, Kubbealtı Yay. Malatya.
- Sinan Ahmet Turan(2008), "Deyim Kavramı Üzerine Notlar", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 18, S.2, s. 91-98, Elazığ.
- Sinan Ahmet Turan(2005), "Necati Beg Divanındaki Deyimler Üzerine", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 15, Sayı: 2, Sayfa: 107-114, ELAZIĞ.
- Tekin Talât(1957), "Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine – I", Nisan 1957, C: VI, S: 67, s. 372-374, Ankara.
- Tekin Talât(1957), "Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine – II", Mayıs 1957, C: VI, S: 68, s. 423-426, Ankara.
- Özezen Muna Yüceol(2001), "Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz, Türk Dili Dergisi", 2001/ II, Sayı: 600, s. 869-879 Aralık
- Yalçın Kaan Süleyman(2008), Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen Deyimler Üzerine, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/3 Spring, s. 625-656.
- Yurtbaşı Metin(1996), **Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü**, Özdemir Yay., İstanbul.